

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

FÖRSTA BANDET.

3:e häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Svenska Fornminnesföreningens andra årsmöte i Örebro den 19—21 Juni 1871	193
DJURKLOU, G., Om Vapentaget såsom laglig bekräftelseform i Sverige	238
BERG, W., Visingsö. Ytterligare bidrag till öns historia (med ett träsnitt).	261
MANDELGREN, N. M., Metallarbeten från Sveriges christna Medeltid. 1. (med planche)	272
Folksågner från Småland och Östergötland, upptecknade af Joh. Vallman	274
Ur Svenska Fornminnesföreningens handlingar	280
Folkvisa från Nerike, (med musik)	286
Literatur	288

Om Vapentaget

såsom laglig bekräftelseform i Sverige.

Af

G. Djurklou.

— — ea, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint et fixa quæ dixerō, sed ut hominulus unus e multis, probabilis conjecturâ sequens. Ultra enim quo progrediar, quam ut veri videam similia, non habeo: certa dicentili, qui et percipi ea posse dicunt et se sapientes esse profitentur.

CICERO.

Uti en afhandling om *De Gotiske Folks Våbened*¹⁾ har Professor SVEN GRUNDTVIG lemnat en redogörelse för den under medeitiden ofta förekommande seden att aflägga ed på vapen (*jurare super arma*), och med stor sorgfällighet sammanfört de spridda underrättelser, som kunna belysa denna edsform, hvars ursprung otvifvelaktigt bör sökas i gamla hedniska föreställningar. Grundtvigs föregångare BARTHOLIN, JON ERICHSEN, PREIJER, GRIMM, NEIKTER,²⁾ m. fl., hvilka mer eller mindre egnat vapeneden någon uppmärksamhet, hafva på olika sätt förklarad dess uppkomst, men varit ense deruti, att den bör härledas från äldre skytiska och germaniska folk. Visst är det ock att antydningar på dess tillvaro kunna spåras redan hos HERODOTUS och LUCIANUS samt att ett dermed närbeslägtadt bruk omtalas af JA-

¹⁾ Denna afhandling är intagen i *Oversigt over det Kongel. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1870* och äfven särskildt utgifven med dubbel paginering.

²⁾ *Dissertatio Historica de variis jurisjurandi solemnitatibus et formulis P. 1.* Upsaliæ 1791, en afhandling, som beklagligtvis ej blifvit afslutad.

CITUS¹⁾). Det äldsta fullt säkra beviset lemnar dock AMMIANUS MARCELLINUS, af hvars utsago framgår, att denna ed varit i bruk hos *Qvaderne* i fjerde seklet af vår tideräkning. Under nära två århundraden derefter saknas vidare vitnesbörd, men att den gamla seden fortfarande öfvats af Qvadernes stamförvandter *Frankerne* kan ses af *Capitulare Childeberti regis* från medlet af 6:te århundradet, der vapeneden aflyses såsom ett hedniskt bruk, och ersättes med en mera christelig edsform²⁾. Seden var dock mäktigare än lagen, och oakadt förbudet tillämpades vapeneden ej mindre hos detta folk än hos dess stamfränder *Longobarder, Bairare, Alemanner, Saxare, Danskar*, m. fl. och erkännes till och med i flera af dessa folks lagar³⁾. Man har således, då det icke lyckades att undantränga hvad som slagit allt för djupa rötter i folkmedvetandet, här som i så många andra fall måst tillgripa den vanliga utvägen att öfverstryka det hedniska bruket med en christen fernissa. Svärdets korsform erinrade redan om Christendomens egen symbol, och der detta ensamt icke ansågs tillräckligt, blefvo de vapen, med eller på hvilka eden skulle afläggas, före edgången helgade eller invigda. Bland *iuramenta in altari, sub testamento Dei, super textum evangelii, in sacramento corporis Christi, ad sanctorum reliquias* m. fl. kunde derföre *iuramentum super arma* hos de flesta germaniska folk bibehålla sig hela medeltiden igenom, och lemningar efter densamma spåras till och med så sent, som i 16:de och 17:de seklets rättsförhandlingar⁴⁾.

¹⁾ *Si displicuit sententia, fremitu adspernantur, sin placuit, frameas concutiunt, honoratissimum adsensus genus est, armis laudare. — De situ, moribus et populis Germaniæ. Cap. XI.*

²⁾ GRUNDTVIG, l. c. sid. 47 & 48 (6, 7).

³⁾ Af de exempel GRUNDTVIG lemnat må följande anföras: *Frankerne* hyllade sin drottning Gelesvinta år 567 *per arma*; *Saxarne* besvuro freden 632 *super arma*, och *Danskarne* 811, 846 och 873 *in armis* eller *per arma*. I *Longobardernes* lagar föreskrifves edgång *ad arma sacrata* eller blott *ad arma*; i *Alemannernes in arma sua*; i *Bairarnes per arma sacrata* och i *Rehnfrankernes cum dextera armata*.

⁴⁾ Flera bevis härpå anföras af GRUNDTVIG och NEIKTER, till hvilkas arbeten vi hänvisa. Vapenedens allmänna bruk har äfven föranlett den sistnämnde att förklara ordet *svärd* vara härleadt af *svärja*, och att detta vapen fått sitt namn deraf, att eden aflades med eller på det samma. Äfven WACHTER hyser en liknande åsigt, men anser förhållandet vara motsatt och *svärd* stamord till *svärja*.

En särskild och temligen oförvirrad form af den urgamla vapeneden anser sig Grundtvig hafva funnit uti det öfverallt i Norden och äfven utanför dess gränser såsom laga bekräftelse öfvade *vapentag*, hvarmed en öfverenskommelse eller ett beslut af flera på en gång eller en hel menighet bekräftats eller bevitnats. Detta slags bekräftelse med vapen omtalas icke så sällan i äldre urkunder, men de beskrifningar, der kunna hemtas, äro icke så fullständiga, att dess form i hvarje särskildt fall med bestämdhet framgår, och det är ej heller alltid lätt att se om bekräftelsen varit förenad med edgång eller icke. Grundtvig har dock genom att jemföra de olika skildringarna af vapeneder och vapentag hos olika folk sökt visa, att dessa i grunden äro samma sed och ega samma karakter af edelig förpligtelse, antingen denna uttalas eller ej. Med stöd af en engelsk urkund från 11:te århundradet och det af nordboar befolkade Northumberland¹⁾ har han därför för bekräftelsen med vapen fastställt följande grundform; *at hver mand fattede og løftede sit våben (spyd eller sværd) og dermed berørte dels anførereens eller dommerens dels de andre medsværgendes våben. Dog er det altid (eller har fra først af været) hans eget våben, med eller ved hvilket han sværger.* Med en klarhet, som ej lemnar synnerligt rum för tvifvel, har han vidare ådagalagt, att bekräftelsen med vapen icke egentligen får anses såsom en förbindelse att med väpnad hand försvara hvad sålunda bekräftats, utan närmast inneburi en antydning på och kraftig erinran om den förbannelse, som borde drabba menedaren: *att falla för egna vapen eller att dessa i farans stund skola neka honom sin tjenst*²⁾. Mot denna uppfattning, för så vidt den afser vapeneden, torde inga invändningar kunna göras, men då han icke synes oss hafva fullt bevisat att bekräftelsen med vapen utan muntlig ed, eller det s. k. vapentaget, varit en särskild form af vapeneden, så följer icke deraf att hvad som kun-

¹⁾ *Leges regis Edvardi confessoris* Cap. XXX, der en fullständig beskrifning lemnas på det vapentag, hvarmed den, som emottagit *præfecturam vapentagii* (*vapentagium* = vårt *hunþari*, härad), insattes i sitt embete. Denne steg på tingsplatsen af sin häst *et erigebat lanceam suam in altum, et omnes de lanceis suis tangebant hastam ejus et sic confirmabant se sibi.* — THORPE, *Ancient laws of England*, I. s. 455. Jemf. GRUNDTVIG I. c. s. 80 (39).

²⁾ GRUNDTVIG I. c. s. 83 (42) samt s. 90 (40).

nat gälla för denna äfven måste gälla för detta. Att båda ursprungligen härflutit ur samma föreställning är visst mycket möjligt, men den formella olikheten kan icke vara alldeles tillfällig och fri från all inverkan på betydelsen. Det samma torde också gälla om de tvänne olika hufvudformer, den ena äldre: *med vapen i hand*, den andra yngre: *med hand å vapen*, som vi åtminstone trott oss kunna urskilja i det nordiska vapentaget.

Det äldsta vitnesbördet om dettas tillämpning lemnar oss *Danmark*, hvarest, enligt *Knytlunga-sagens* intyg, den tillåtelse att till efterträdare utse hvem han ville af sina söner, som konung Sven Estridsson år 1076 erhöi å Sydjutarnes ting, bekräftades med vapentag. I *Norge* förekommer det vid konungaval, fredlöshetsförklaringar, trohetsförpligtelser och sammansvärjningar under 12:te och 13:de seklen¹⁾ och ännu så sent som 1450, då Hedemarkens, Gudbrandsdalens och Österdalarnes bönder tillkännagåfvo att de på allmänt fylkesting antagit konung Christian 1 för deras rätte herre och konung, tillägga de i sitt hyllningsbref att detta var *truligha lofuat met wapnatake*²⁾. I såväl den norska som den isländska lagskipningen är det en laglig bekräftelseform, som i *Grågåsen* och *biskop Gissurs tiondelag* omnämes på ett sätt, som antyder att vapentaget varit en högtidlig handling, hvarmed det isländska altinget afslutats och hvarifrån præscriptionstid räknats. I *Norge* bekräftades såväl domsluten som å tinget antagna nya lagstadganden med vapentag; och vid tillämpning af odelsrätten och jords tingsskötning fordras det uttryckligen af *den äldre Gulatings-lagen*. Om vid alla dessa tillfällen vapentaget förekommit under samma form, veta vi icke, men då såväl *den äldre Frostatings-lagen* och *Magnus Hakonssons Landslag* som de isländska *Hakonarboken* och *Jonsboken* omnämna *våpnatak innan lögrættu ok utann*, synes detta syfta på ett dubbelt vapentag, rättens och tingsmenighetens, hvilka antagligen varit något olika. För närvarande kunna vi väl endast antyda en sådan möjlighet, men då erfarenheten i många andra fall ådagalagt, att hvad som varit sed i ett af de nordiska länderna, oftast egt sin motsvarighet i de andra, torde vi återkomma härtill, sedan vi undersökt om och huru vapentaget förekommit i Sverige.

¹⁾ GRUNDTVIG I. c. s. 66 och 67 (25, 26).

²⁾ KNUDSEN, Diplom. Christiani I, s. 34.

GRUNDTVIG, som noga genomsökt våra gamla lagar, har i dem icke lyckats finna några upplysningar härom, och först i de sista ögonblicken före afhandlingens offentliggörande har han hos WHITELOCKE (*Journal of the Swedish embassy in the years 1653 and 1654*)¹⁾ funnit ett bevis på denna seds tillämpning äfven i Sverige. Detta, eller den engelske ambassadörens beskrifning på morgongåfvans lemnande vid ett svenskt hofbröllop, meddelar han uti ett särskildt tillägg. Vi skola därför taga denna skildring till utgångspunkt för en enkel framställning af de upplysningar i detta afseende, som kunnat vinnas ur de inhemska urkunder och äldre författare, hvilka för oss varit att tillgå.

Den 10:de Maj 1654 lät drottning Christina högtidligen fira sin hofjungfrus *Görvel Sparres* bröllopp med friherre *Christer Horn*; och dagen derpå eller å rättan hinderdag gaf den nyblifne äkta mannen, efter gammal adelig sedvänja, sin hustru hennes heders- och morgongåfva. WHITELOCKE, sjelf närvarande, beskriver förloppet dervid sålunda. »Brudgummen och hans fränder infunno sig i den stora salen, der drottningen och bröllopsgästerne intagit sina platser. Under pukors dån och trumpeters smattrande inträdde en ädling, bärande ett spjut eller lans, som intill den dyrbara silfverspetsen — Whitelocke uppskattade dess värde till omkring 20 engelska kronor — var omvirad med taftband i brudgummens färgor. Ädlingen steg fram till bruden, hållande det fälda spjutet i jemnhöjd med bröstet; och brudgummen framfördes till brudens sida. Omedelbart derpå uppsteg riksrådet Bonde och betygade uti ett högtidligt tal brudparets tacksägelse för drottningens ynnest att tillåta deras bröllop firas på kongliga slottet, samt anmälde för Hennes Maj:t och tillkännagaf för bröllopsgästerne (*acquainted the Queen, and published to the company*) hvad brudgummen denna dag gifvit sin brud i morgongåfva, hvarutöfver 2000 dukater tillagts till morgongåfvans förbättring²⁾, samt att 12 adelsmän af brudparets släktingar och vänner varit vitnen dertill, och skulle tillse att gåfvan, om hustrun öfverlefde mannen, blefve använd till hennes och barnens bästa. Efter talets slut uppropades dessa vitnen, som hvar

¹⁾ Af denna finnas tvänne upplagor, London 1772 och 1855.

²⁾ WHITELOCKE säger visserligen *for her provision*, men då han sedermera begagnar ordet *augmentation*, så synes deraf tydligt att summan varit den s. k. morgongåfvoförbättringen.

i sin ordning framträdde, gjorde en bugning för drottningen och lade högra handen på spjutet — *layd their right hands on the speare*. På detta sätt bekräftades morgongåfvan med dess förbättring, hvarefter spjutet nedlades för brudens fötter. Sedan de i ceremonien deltagande återvänt till sina platser, upptogs spjutet af den förstnämnde ädlingen, som genom ett öppet fönster utkastade det bland de utanför samlade åskådarna, hvilka sletos om den dyrbara lansspetsen och taftsbanden, hvaraf en hvar ville fästa ett stycke på hatten till brudens ära.» Det var naturligt att denna ceremoni skulle väcka främlingens förundran, och då han ett par dagar sednare genom samtal med grefve Erik Axelsson Oxenstjerna erhöll den upplysning, att de 12 vitnenas omfattande af spjutet kallades *vapentak* kunde han ej undgå att anmärka likheten med det nordengelska häradets namn, *wapentake* och dess domstols, *wapentake-court*¹⁾. Whitlockes skildring, den fullständigaste vi ega, är också märkelig därför, att han gifver oss af en trovärdig sagesman en ny men eljest okänd svensk benämning på denna högtidliga handling, hvilken för öfrigt beskrifves äfven af inhemska författare.²⁾ Loccenrus yttrar derom³⁾ följande: »morgongåfvan lemnas på adelige bröllop först dagen efter vigseln i närvaro af 12 brudparets fränder eller vänner samt en 13:de, som beskrifver och formulerar gåfvan⁴⁾, hvilken med bref och vitnens underskrift bekräftas. Dessutom nedlägga fränderna ett spjut (*contus vel lancea*), smyckadt med sidenband, för brudparets fötter; och sedan ett kort tal öfver denna sed blifvit hållet, upplyftes spjutet och beröres till gåfvans bekräftelse af de närvarande, som bevitnat brefvet. Spjutet utkastas derefter genom fönstret och sköflas af adelns tjänare, men sjelfva spjutspetsen — om han är af stål — plägar af brudgummen återlösas med silfver och bevaras till ett minne af den högtidliga

¹⁾ WHITELOCKE l. c. 2 uppl. s. 248.

²⁾ Af assessor JESPER KRUSBJÖRN ega vi (*Historiska Saml.* Del IV, Sthlm 1812 s. 68—74.) en liknande beskrifning på morgongåfvans öfverlemnande vid Axel Tuveßsons (*Natt och Dag*) bröllop med Hertig Carl Philips naturliga dotter Elisabeth Gyllenhjelm.

³⁾ *Antiquit. Svea-Goth. Lib. 11. Cap. XXIV.* 3:dje uppl. Upsaliæ 1670 s. 155. I 4:de uppl. (Francof. & Lipsiæ 1676) s. 108 är ordställningen något olika.

⁴⁾ *Qui præfinit et determinat illam donationem*, heter det i 3:dje uppl. I den 4:de nämnes blott de 12 vitnena.

ceremonien." Samma sed beskrifves äfven, ehuru mindre utförligt, af ΣΤΙΕΡΝΗΘΟΚ¹⁾ och omnämnes af ΡΑΛΑΜΒ²⁾. Likasom Whitelocke hafva alla dessa sannolikt sett den tillämpas, och Rålamb särskildt hade, då han publicerade sitt juridiska verk, två gånger såsom brudgumme deruti deltagit. Vi ega således tillräckliga bevis för det vapentag, som förekommit vid adeliga bröllop i Sverige ännu i sednare hälften af 17:de århundradet; och vilja vi gå tillbaka i tiden, kunna vi för spjutets utkastande bland menigheten anföra ΟΛΑΥΣ ΜΑΓΝΟΥΣ³⁾, hvilken äfven på sitt sätt söker förklara vapnens betydelse vid de svenske frälsemännens bröllopsfester. Utom långspjutet eller lansen nämner han äfven ett stickspjut (*framea*) samt en sköld (*scutum*) och anser dessa, hvilka likasom på Taciti tid tyckas hafva tillhört brudgåfvan, syfta på de båda makarnes ädla börd, som de gemensamt borde försvara. Långspjutet eller lansen tillägger han en dubbel betydelse; först att erinra derom, att äktenskapliga band fordom med vapen slitits (*nuptias olim ferro diremtas*), och vidare att genom utkastandet bland menigheten tjena denna till vitnesbörd om makarnes inbördes öfverenskommelse och ständiga sammanboende. Denna åsigt, som ej ogillas af Loccenius, må gälla hvad den kan i afseende på de vapen, hvilka lemnats såsom brudgåfva; men att vapentaget å spjutet, hvilket Olaus Magnus märkeligt nog icke med ett ord omnämner, ehuru det utan tvifvel förekommit äfven på hans tid vid morgongåfvans bekräftelse, haft en rent juridisk betydelse, äfven om spjutets utkastande på visst sätt afsett att tjena den utanföre samlade menigheten till vitnesbörd om hvad i bröllophuset förehades — skall straxt visas.

Hos de germaniska folken var morgongåfvan, såsom de rättslärde allmänt antagit, en hyllningsgård åt brudens jungfrulighet⁴⁾, eller — som ΣΟΤΜΑΝΝ⁵⁾ kallar det — en *commissæ virginitatis præmium et operæ nocturnæ pretium*. Hon kunde därför visserligen utlofvas eller lysas *a giptær queldi*, men fick ej

¹⁾ *De jure Sveonum et Gothorum vetusto*, Holmiæ 1672. Lib 11. Cap. 1.

²⁾ *Observationes juris practicæ*, Stockholm 1679, s. 287.

³⁾ *Historia* — Basileæ 1567. Lib XIV. Cap. IV. s. 545.

⁴⁾ Enkornas ärbarhet (*puccitia*) ansågs dock lika hedersam som jungfruligheten (*virginitas*), och kunde därför på samma sätt hedras.

⁵⁾ Citerad af ΜÆVIUS *Commentar. in jus Lubec.* L. 1. tit. 6. in pr. n. 35.

gifvas förr än de båda kontrahenterna kommit *a en bulstær ok undir ena bleo*¹⁾ således dagen efter bröllopet. *Hindra dagæ um morghin þa aghær bonde husfru sinæ heþræ ok hænni morghongjæff giæwæ* säger *Uplandslagen* (Erfda B. fl. 4); och hvad sålunda gifvits blef, om nödiga formaliteter iakttogos och gåfvan ej öfversteg ett visst belopp²⁾, hustruns enskilda egendom, och skulle af barnen räknas för möderne och ej för fäderne. Såväl *Uplandslagen* som *Westmanna-* och *Helsingelagarne* fordra dock att morgongåfvan, då hon lemnades i fastighet, skulle gifvas *mæþ fastum ok fullum skiælum*, och då *Östgötalagen* tillika har följande stadgande (Gipt. B. Cap. X): *Nu giuær man iorþ at hindra dax gæf ok haldær egh fæst at, ælla giuær siþan ok egh a hindra dagh, þa iorþ ma hon egh æpti han ærua utan hans arua uilin*; så synes här af att den symboliska rättshandling, som kallades *fæst* (*fast-* eller *skapt-farande*) var ett oefftergiftigt vilkor för full eganderätt till en på detta sätt förvärfvad fastighet. Svenske frälsemäns morgongåfvor bestodo också nästan alltid af jordagods (arfve- eller aflinge)³⁾ och sådana i penningar eller värdören (*Lö* smör, läster spannemål o. s. v.) förekomma ytterst sällan i äldre tider⁴⁾; men mot medeltidens slut och synnerligast under 16:de och 17:de seklen finner man jemte fastigheten ofta ett penningebelopp *till kiärlig förbætrinhg*, som det i breffen vanligen kallas. Denna morgongåfvoförbättring synes i början hafva tillagts utöfver hvad som utlofvats på bröllopsqvällen, och

1) *Westg. L. 1. Gipt. B. 2*; Jfr II. *Gipt. B. II.*

2) Svealandskapens lagar äro så frikostiga, att de tillåta brudgummen gifva så mycket han vill, men Landslagen bestämde en viss taxa, som gåfvan, enligt Telge stadga år 1491, icke tilläts öfverstiga. En ridare fick gifva till ett värde af 40 *l* lödiga svensk vigt, svennen till 20 *l*, allmännelige frälsemän 10, bolfast bonde 3, och löscker man 1 *l*. Detta stadgande kringgicks dock ofta på så sätt, att morgongåfvan utfästes till lagligt belopp, men för detta lemnades jordagods till ett värde, vida derutöfver såsom pant.

3) Ehuru det icke lyckats att få närmare kändedom om det morgongåfvobref, hvars högtidliga bekräftelse *Whitelocke* beskrifvit; så är det dock ganska säkert, att äfven Christer Horns gåfva afsett åtminstone en sätesgård med tillydande landtbohemman.

4) När morgongåfva utlofvades i penningar, plögade den gifvande härför pantförskrifva gods till ett värde öfverstigande det utfästa beloppet; jfr här ofvan not. 2.

var således synnerligt hedrande för bruden, men snart bestämdes äfven denna vid äktenskapsaftalet och kom då att motsvara det *lifgeding*, som furstelige personer gäfvö och i Sverige endast grefvar och friherrar voro lagligen berättigade att gifva sina fruar.

Äfven ofrälsemännen hedrade sina hustrur med morgongäfvor. Men dessa lemnades åtminstone under 16:de och 17:de seklen alltid på bröllopsqvällen vid brudbägaren och med helt andra formaliteter¹⁾. De bestodo merändels i penningar, värdören eller annan lösegendom, och gäfvan bebrefvades icke; ej heller fordrades för densammas giltighet några särskilda rättshandlingar²⁾. Det tyckes hafva varit nog att *mungaz mæn ær bruþlöp drucco*³⁾ voro vitnen dertill. Af denna omständighet och lagarnes föreskrifter att *fæst* skulle hållas öfver morgongäfvjord⁴⁾ synes tydligt, att det vapentag, WHTÆLOCKÆ och LOCÆNIUS beskrifvit, varit just denna rättshandling, hvilken städse fordrades då eganderätt till fastighet förändrades. Mångfaldiga bevis härför kunna hemtas ur de behållna morgongäfvobrefven. Så kallas de 12 frälsemän, som år 1387 bevitnade Greger Bengtssons morgongäfva, fastemän och herr Sten Bengtsson skilde der för fastan¹⁾;

¹⁾ Ceremonien härvid beskrives af STIERNHÖÖK l. c. s. 163 sålunda: *Ingressus domum convivalem sponsus cum pronubo suo, sumpto poculo, quod maritale vocant, ac paucis a pronubo de mutato vitæ genere præfatis, in signum constantiæ, virtutis, defensionis et tutelæ propinat sponsæ ac simul morgonaticam promittit; quod ipsa, grato animo recolens, pari ratione et modo, paulo post, mutato in uxorium habitum operculo capitis, ingressa, poculum, uti nostrates vocant uxorium, leviter delibans, amorem, fidem et subjectionem repromittit.* Morgongäfvan skulle dock enligt lag alltid gifvas på hinder-dag och något särskildt stadgande för ofrälse män i detta fall finnes endast i *Stadslagen*, som tydligt och bestämdt föreskrifver att morgongäfvan skall gifvas på bröllopsqvällen, och *si þan skal hon i siäng gangha með brudgumma sinom.* Huru denna, mot själfva gäfvans ursprungliga betydelse stridande sed uppkommit, veta vi ej; men genom ståndsprivilegierna blef den småningom lag.

²⁾ Af STIERNHÖÖKS yttrande l. c. s. 163 vill det synas, som om en sådan gäfva skulle hvart tionde år inför domstol eller i kyrkan publiceras. I hvilken *svensk* lag han funnit ett sådant stadgande är oss obekant.

³⁾ *Westmanna L.* Ärfda B. IV.

⁴⁾ *Sudermanna L.* Gift. B. III. nämner härvid både *fastar* och *forskiælumæn* och i allmänhet fordra lagarne att denna bekräftelse skall följa *a hindra dagh*.

vidare säger Knut Brynjulfsson i sitt morgongåfvobref år 1440 att han på hustruns *hyndersdag* låtit fastfara de bortgifna godsens, tilläggande: *oc thessa heldho a fæsthinne, först jac Knuth bröniolfsson, her siæsten progæt i Wermelandh, Biörn Niclisson, lagman i Wermelandh* samt 9 andra (prester, frälse- och ofrälsemän)²). I andra bref, både äldre och yngre än de här anförda, finner man bland vitnena både *fastar* och *wiþæruarumæn*, eller blott *fastar* med deras *styrisfastær* eller *forskiluman*, efter olika landsorters olika lagar och dessa öfverlevande sedvänjor.³)

Äldre författare och bland dem synnerligast ΣΤΙΕΡΝΗΘΟΚ hafva mer eller mindre fullständigt redogjort för de vid fastighets öfverlåtelse vanlige ceremonier; men detta oaktadt torde vara skäl att här i korthet genomgå dem i samband med den högtidliga handling, som kallades *fæst* (*fast-* eller *skaptfarande*), hvars ursprungliga form de ej synas hafva rätt uppfattat. Våra gamla lagars föreskrifter i detta fall, jemnförda med den tillämpning, man finner uti permebrefven, visa att köp skulle ske *medh skapt oc skötningh* eller *medh fæst oc wmfærdh*; och hvad som gälde vid köp gälde äfven i tillämpliga delar för annat jordafång. Af dessa för ett köps giltighet fordrade rättsliga handlingar beskrives skötningen (på medeltids-latin *scotacio*) i *Östgöta-lagen* (Eghna Sal. 1) sålunda: *Kunungær* (och hvad som stadgades för konungen gälde äfven för bonden) *skal af samu iorþ taka, sum han skötir, ok hanum* (köparen, gåfvoemottagaren) *i sköt læggia*. Denna symboliska handling skulle ske i närvaro af vitnen, hvilka — såsom vi kunna se af *Skåne-lagen* och ett skänkt bref från 1338¹) — uppehöllö köparens sköt, då jorden deri nedlades eller

¹) *Riks-Archivets Permefref* I, N:o 2290.

²) Brevet på pergament i *Riks-Archivet*, f. d. *Tidö-samlingen*.

³) Ymniga bevis härpå finnas i *Diplom. Suec.* och *Riks-Archivets Permefref*, hvadan några särskilda ej här behöfva anföras. Att emellertid, när bröllopet stått utom häradet, der de bortgifna godsens varit belägna, ett tillkännagifvande af gåfvan och dess bekräftelse vid häradstinget fordrats, kan ses af *Diplom. Suec.* N:o 3521, der Nils Dannæs och Peder Eriksson intyga att herr Carl Thukesson *in pratorio staffacher in Norr-widinga heradh* offentligent tillkännagifvit (*pupplica approbacione recognoverat*) att han i Stockholm gifvit sin husfru Ramfrid sina gods i Berg och Gellstadh i morgongåfva. Uttrycket: *pupplica approbacione* synes här åsyfta tingsrättens stadfästelse.

utskakades ur säljarens, hvarvid denne begagnade en viss formel, nästan ordagrann likt med hvad sedermera i sjelfva köpebrevet om försäljningen upprepas²⁾). Af permebrevet inhemtas vidare att skötningen ofta försiggått på tinget eller der förnyats, och detta var den s. k. *tingsskötningen*, hvilken icke fordrades i alla landsändar³⁾). Hufvudsaken var att skötningen egt rum i vitnens närvaro, och att *wiþæruarumæn* derom kunde aflägga vitnesbörd vid tinget, då det lagbudna och lagståndna köpet skulle stadfästas. Den afsåg egentligen och närmast att göra köpeaftalet bindande i hvad på de kontraherande ankom, och köpet kunde derefter icke af dem ryggas. Men för detsammes tryggande mot tredje mans eller bördemäns anspråk fordrades en bekräftelse vid tinget medelst en annan ceremoni, eller *fæst*, som dock under medeltiden icke sällan inbegripes under *scotacio* och i sednare tider under *tingsskötningen*. Skötningen tillämpades icke blott vid enskild fastighets öfverlåtelse utan äfven då hela provinser af konungen afträdde till främmande makt. Den 20 November 1343 gaf danske konungen Waldemar på Warbergs slott konung Magnus i Sverige skötning på Skåne, Halland, Blekinge, Lister och Hven, hvilka han uti det samma dag utfärdade skötesbrevet förklarar sig hafva *rationabiliter manu propria scotasse et in sinu* (sc. *Magni regis*) *per leges proprie tradidisse*; men likasom annan skötning

¹⁾ *Diplom. Suec.* N:o 3390. — Skötningen i detta bref är äfven derföre anmärkningsvärd, att den icke gälde jord utan annan fastighet (tvänne bodar).

²⁾ STIERNHÖÖK synes dock hafva hemtat denna *formula alienandi* ur *Landslagen*, der den — såsom längre fram skall visas — brukats vid fastfarandet, och är lagd på domarens läppar. Detta gifver anledning till den förmodan att efter landslagens allmänna antagande *skötning* vid tinget ej förekommit, ehuru den vid det enskilda köpeaftalet kunnat fortfarande brukas, och namnet *tingsskötning* öfverflyttats på fastfarandet.

³⁾ När fullständigt köpe- eller skötesbref företeddes var också ceremoniens förnyande öfverflödigt och synes ej heller hafva påkallats utom i Skåne, der t. ex. uti ett köpebref af år 1340 — *Diplom. Suec.* N:o 3481 — Mårten Dufva af Bollerup utfäster sig att gifva tingsskötning på de i kraft af brevet försålda godsens med följande ord: *Insuper obligo me eidem domino holmgero antedicta bona in placito ingilstaheret scotare personaliter viua voce, cum ab eodem vel ipsius certo nuncio fuero requisitus.*

måste å tinget fastfaras, så skulle äfven denna stadfästas på nästa *parlamentum generale, quod dicitur Danahoff*¹⁾.

En annan formalitet vid fastighetsköp var *wmfærdh* och denna, som beskrifves i *Vestgöta-lagen*²⁾, bestod deruti att köparen och säljaren jemte en löftesman — *Þæn sum wmfærdh varþar* — och alla jordegarne i byn gingo omkring åkrar och ängar och derpå åter till gårdstomten. I en tid, då man ej såsom nu kunde vädja till bykartor och fastställda rågångar, var en sådan åtgärd naturligtvis af största vigt till undvikande af framtida tvister om rätta egoväldet; och ehuru *Vestgöta-lagen* är den enda af våra bevarade landskapslagar, som uttryckligen fordrar den, torde samma sed äfven annorstädes varit i bruk. Af de lagar, som gått förlorade, har åtminstone *Vermlands-lagen*, hvilken äfven i öfrigt stått den Vestgötska nära, innehållit ett dylikt stadgande. *Fæst ok Wmfærþ, swa sum war lagh seghir; Fæst ok Wmfærdh eptir Wernsk lagh* eller *eptir Wernskom laghom* äro uttryck, som stundom förekomma i de Vermländska köpe- och faste-brefven, och detta — märkeligt nog — ännu så sent, som den 29 Junii 1444³⁾. Skötning af jord torde deremot i dessa provinser endast hafva förekommit vid gåfva. Så vill det åtminstone synas af *Vestgöta-lagen*, i hvars jordabalk de fem olika slagen af lagligt jordafång uppräknas på ett sätt, som tydligt angifver, hvad äfven af andra lagrum bekräftas, att skötning och gåfvojord der ansetts liktydiga⁴⁾. Äfven hvad Vermland vidkommer finnes ett på liknande språkbruk syftande uttryck uti ett bref af riddaren Lars Magnusson utgifvet den 13 Februari 1334⁵⁾. Öfverallt i nyssnämnda lag och de vestgötska och vermländska permebrefven

¹⁾ Skötesbrevet i *Diplom. Suec.* N:o 3747.

²⁾ *I. Jorþa b. 2 — II. Jorþa b. I.*

³⁾ Dessa uttryck förekomma uti flera bref bland förf:s samlingar till ett *registratur öfver Vermländska medeltidsbref* och det här anförda yngsta, som synes angifva att Landslagen då ännu icke vunnit tillämpning i Wermland, tillhör v. *Engeströmska samlingen*. Jfr. LILJEGRENS förteckning öfver dessa bref s. 33.

⁴⁾ *Fæm æru fang iorþær. Et ær arvær. Annæt ær hemgæf sunær. Þriþiæ ær hemfylgð döttor. Færþæ ær köp. Fænte ær skötning.*

⁵⁾ *Diplom. Suec.* N:o 3034. Några Kils kyrka förut tillhöriga åkrar kallas der *skötninghæ*, hvilket är det namn hvarunder i *Vestgöta-L.* de jordlotter, som gifvas (skötas) till kyrkor, förekomma. Hvad Wermlandslagen i öfrigt kunnat innehålla, så är det dock säkert, att dess *Kyrkobalk* varit densamma som *Vestgötalagens*.

förekommer *Wmfærdh* såsom i rättslig mening motsvarande skötning i andra provinser, och återgifves likasom denna på latin med *scotacio*, likväl ofta med tillägg *Wlgariter dicta Wmfærdh*, till förklaring af den under namnet inbegripna olika handlingen¹⁾. I likhet med skötningen afsåg omfärden närmast det enskilda af-talet, och måste derföre likasom denna bekräftas med *fæst*, om besittningsrätten skulle vara tryggad mot allt klander.

Fæst eller skafffarandet skedde på tinget sedan den köpta fastigheten var lagbuden och lagstånden, d. v. s. sedan den betänketid, som medgafs bördemännen, tilländalupit. Härtill fordrades *fastar* (*firmarii, affirmatores*), hvilkas antal var olika i olika provinser och äfven vid olika tillfällen²⁾. Då *Uplands-lagen* t. ex. fordrar ett större eller mindre antal efter den försålda jordens storlek, åtnöjer sig *Vestgöta-lagen* med 8 — i permebrefven oftast 9 och någon gång ännu flere — s. k. *Opelsfastær*. För dessa fastemän skulle dock alltid finnas en ordförande — *sum fore skilde fæstinna; sum fæstinna skipadhe; qui pro confirmatione loquebatur* — kallad i *Vestgöta-lagen* *styrisfastær*, i *Sudermannalagen* och permebrefven *forskilaman* (*forskyæluman, proloquator*),³⁾ och denne var alltid härads höfdingen eller — der såsom i Vermland häraderna ej egde egna domare — lagmannen. Fastemännen voro synnerligast efter landslagens antagande vanligtvis tolf, *forskilamannen* oberäknad; men utom dessa nämnas ofta i fastebrefven — särdeles från Svealänderna — två eller flera vitnen (*wipæruarumen*) som bevitnat köpet (skötningen) eller ock deltagit i omfärden. Ifrån att dertill vara särskildt utsedde

¹⁾ *Diplom. Suec.* N:o 2513, 2874, m. fl. Likasom skötningen torde äfven omfärden hafva öfvergått till benämning på domstolens bekräftelse af jordöfverlåtelsen. Så vill det åtminstone synas af ett Redvägs härads dombref, gifvet i Nörene d. 5 febr. 1461 som från Upsala bibliotek benäget meddelats af hr bibliotekarien C. G. STYFFE. I detta bref, hvilket är en bekräftelse på ett jordabyte af flera gårdar säger härads höfdingen, som *skötte oc skaptfoor* de bytande emellan, då fastemännen uppräknas: *Framdeles hiollo thesse a skapteno med mik tha omferähen giordis* o. s. v., hvilket uttryck ej kan afse omfärd i Vestgötalagens mening, utan tyckes syfta på sjelfva fastans meddelande.

²⁾ STIERNHÖÖK, l. c. s. 238, der de olika slagen af fastemän uppräknas.

³⁾ Synnerligast är detta händelsen i Närikesbrefven, der under sednare hälften af 14:de och nästan alltid under 15:de seklet härads höfdingen vid fastas meddelande anföres under detta namn.

af köparen och säljaren¹⁾ börja fastarne i 14:de seklet blifva, hvad de under det 15:de och sedermera nästan alltid äro, samme män, som utgjorde häradsnämnden.

Huru det tillgick vid *fæst* eller jordfastas lemnan, derom lemna lagböckerna föga upplysning, och vi måste här vädja till permebrefven, hvilka dock i allmänhet i detta fall ej äro synnerligt meddelsamma. I de äldre, der det latinska språket nästan alltid begagnas, säges dock någon gång fastan vara lemnad *viris discretis hastam tenentibus*²⁾; eller godsens (bona) *hastâ scotacionis legalis assignata*³⁾; och i de yngre, på svenska merändels affattade brefven, uppräknas fastarne ofta med tillägg att de *hiollo a fæstinne* eller *a skaptinne*. Ett och annat enstaka bref lemnan en något utförligare beskrifning. Sålunda redogör väpnaren Håkan Pedersson i ett bref från år 1355⁴⁾ för fastfarandet af ett försäldt gods i följande ordalag: *hafuer iak ständeth a herüttzthinge ok fareth thet godzet Byslätt, ok undan mik ok minom hustru ok wârom aruom ok undir Martin Swano ok hans arwa til ewärdhelika ego medh thâssa godha manna witnom, sum a wmfærdh wâro ok a skapte hiollo, först Torsten Akumle, som för skilde å härütz wägna ok swâ IX män therpå ok iak siulfuer, Pettâr Ribbing ok Mårten Swana. När Fikke Gruppendahl a vapn år 1416 tillbytte sig Sjögerås qvarn af biskop Brynolf i Skara emot gården Stalberget, beskrifves fastfarandet i det af vestgötalagmannen Göstaf Magnusson och härads höfdingen i Kinne härad Torsten Simonsson utfärdade fastebrefvet sålunda: först hiölt han sielfuer (Fikke) i skaptinne ok swa wij badhen oc ther næst the, som æpter næmpnes (9 män); och längre ned*

¹⁾ I 13:de och 14:de seklen heter det ofta i permebrefven *datis et nominatis super hoc firmariis*, och i ett bytesbref af år 1340 (*Diplom. Suec.* N:o 3603) nämnas utom *proloquator, dictus forskyæluman 3 affirmatores* utsedde af den ena, 4 af den andra parten. Ännu i 17:de seklets första hälft utgäfvos i Småland fastebref, der andra personer men vanligtvis närmaste bördemän vid fastfarandet intagit en eller annan nämndemens plats.

²⁾ *Diplom. Suec.* N:o 3089. Ett annat bref, hvaruti samma uttryck om försäljningen af ett vermlandsgods förekommer, finnes i *Norskt Diplom.* III. N:o 308, bilagan.

³⁾ Uttrycket finnes i ett bref af d. 29 Junii 1360. *Svenska Riks-Archivets Permefref* N:o 1817.

⁴⁾ LARS SPARRES afskrifter i Riks-Archivet. J. 7. s. 23.

i brevet upplyses att biskopen samma dag *medh them samme godhom namn*om låtit skaffa den i byte lemnade qvarnen¹⁾. Till dessa upplysningar ur permebrefven kunna vi nu lägga hvad *Landslagen* stadgar i Jordabalken, Cap. X, der härads höfdingen, som skiljer för fastan, ålägges att vid fastfarandet begagna följande ord: *thenne man affhænder sik jordh sina laghbudna oc laghstandna, swa mykla oc i them by, nærby oc fiærre, meth allo thy, som ther til ligger jnnan gardh oc wtann, affhænder sik ok sinom arfuom wndher han oc hans arfua for swa manga peninga, oc thær æru tesse XII fasta åth oc wij ærom alle til witne ath thet ær a thinge laghlica giort.* Jemföra vi nu detta tillkännagifvande för tingsmenigheten med riksrådet Bondes tal på Christer Horns bröllop samt fastfarandet vid köp med det högtidliga öfverlemnandet af morgongåfvan²⁾, så framgår deraf klart att ceremonien vid båda dessa tillfällen varit i grunden densamma. Vi kunna således med fullkomlig trygghet antaga att YERELIUS, ehuru han åberopar norska och isländska källor, likväl skildrar en fullkomligt svensk sed, då han i sitt *Index veteris linguæ Schyto-Scandicæ sive Gothicæ*³⁾ säger, att *Vapnatak* kallas, när rätten bekräftar sin dom därigenom, att *hvar och en af rätten tager på spessen, som härads höfdingen eller domaren framrecker åt dem.* Men denna omständighet kan dock lika litet som grefve Erik Oxenstiernas af Whitelocke anförda yttrande bevisa att sjelfva rättshandlingen i *Sverige* kallats vapentag.

Likasom svärdet vid de tyska underrätterna⁴⁾ har spjutet i den ceremoni, här beskrifvits, utan tvifvel betraktats såsom rättsymbol; och skulle vi våga ett försök att förklara grunden härtill, så måste vi gå tillbaka till det vapentag, hvarmed i det engelska, men af nordboar befolkade, Northumberland *præfectus vapentagii* emottog sitt embete. Detta — såsom redan visats —

¹⁾ *Skara Permebrefsbok* i f. d. Antiquitets-Archivet, nu i Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens archiv.

²⁾ Särskildt vilja vi här fästa läsarens uppmärksamhet på bekräftelsen af Knut Brynjolfsons morgongåfva, för hvilken här ofvan redogjorts, och der Knut sjelf höll *a fæstinne*.

³⁾ Intaget i OL. RUDBECKS *Atlantica*. Tom. II.

⁴⁾ GRIMM, *Deutscher Rechtsalterthümer*, s. 167. Jfr GRUNDTVIG l. c. s. 55 (14).

tillgick sålunda, att han, anländ till tingsplatsen, upplyfte sitt spjut, hvilket distriktets der församlade äldste berörde med sina, hvarigenom hans makt och myndighet bekräftades. Denna seds nordiska härkomst ega vi intet skäl att betvifla; och då det engelska *vapentake* (vapentagium) motsvarar vårt härad (*hunþari*), och likasom detta ursprungligen varit såväl en krigisk som borgerlig enhet, så är det icke alldeles osannolikt, att äfven våra genom menighetens val utsedde häradshöfdingar på ett liknande sätt insatts i utöfningen af deras viktiga kall. Kunna vi antaga detta, så skulle det ej heller vara svårt att fatta, hvarföre domsluten bekräftats på *domarens* spjut, och hvarför en sådan bekräftelse företrädesvis fordrats för tryggande af besittningsrätten till fastighet, hvilken för sin egare medförde gent emot häradet vissa rättigheter och förpligtelser, och dessutom, såsom ej flyttbar, mer än annan egendom behöfde det territoriella rättsskyddet.¹⁾ Att vid morgongåfvojrds fastfarande brudgummens spjut sattes i stället för domarens, behöfver ej rubba ett sådant antagande; ty genom äktenskapet blef mannen hustruns målsman och den, som i främsta rummet egde att värna hennes rätt. Vapentaget här, i hvilket medlemmar af såväl brudens som brudgummens släkt deltog, torde dessutom hafva inneburit en bekräftelse på det förbund till ömsesidigt skydd, som genom den äktenskapliga föreningen måste anses ingånget emellan de båda skilda ätterna, och omfattandet af det i brudgummens färger klädda spjutet var då det lämpligaste yttre tecknet²⁾. Emellertid, hvilken betydelse man än må vilja tillägga dessa rättshandlingar, någon edelig förplig-

¹⁾ Att i Norge detta var ett af skälen till bekräftelsen med vapentag synes af den *äldre Gulatingslagen*, § 267, der det heter: *þa skulu þingmenn hánum jörd doema ok veita hánum vápnatak til þess at hann knegi verja jörd sina lögum ok dómi.*

²⁾ Af WHITELOCKES här förut anförda skildring se vi också att vitnena genom vapentaget förbundo sig att i händelse af mannens död upprätthålla gåfvan. De skulle således, hvad enkan angick, tillse, att hon *knegi verja jörd sina lögum ok dómi.* Måhända var detta orsaken hvarföre äfven arfsberättigade qvinnor någon gång kunde deltaga i en sådan bekräftelse. Då Vermlands lagman *Olof Björnsson* (Vinge) den 21 October 1455 gaf sin hustru *Ragnilla Pædhersdotter* morgongåfva, nämnas bland dem, som *va fæst hello*, främst 3 matronor af brudparets närmaste släktingar och derefter 9 män. Brevet finnes i Upsala bibliotek, enl. meddelande af C. G. STYFFE.

telse med antydan på menedens svåra följder synes icke ligga deruti. Och antingen de i ceremonien deltagande betraktas såsom enskilda personer eller såsom representanter — för häradet i förra fallet, för de genom giftermålet förbundna slägterna i det sednare — så kunna vi här i bekräftelsen med hand å spjutet icke se något annat än en förbindelse att i händelse af behof betyga, bestyrka och upprätthålla ett lagligen gjordt och bekräftadt aftal. Men denna åsigt vilja vi likväl underställa mera sakkunnige granskarens dom.

Huru länge detta vapentag — ehuru tveksamma om dess riktighet behålla vi dock denna benämning — tillämpats vid fastigheters lagfarande i Sverige, kan icke med säkerhet uppgifvas, men att det vid morgongåfva varit i bruk i början af 1670-talet, visa här redan anförda yttranden af *СТІЕРННӨӨК* och *РАЛАМБ*. Från 1673 och 1674 finnas ännu morgongåfvobref med vitnen, som å glawinne höllo, men kort derefter synes den gamla seden hafva upphört. 1676 och 1678 — kanske äfven tidigare utfärdades dylika bref, der blott *sigillvitnen* nämnas, och för tidsbestämningen i detta fall är det kanske icke utan all betydelse, att *LOCÆNIUS* i 4:de upplagan af *Antiquit. Sviogoth.*, tryckt 1676, säger: *hodie tamen ille ritus ejiciendi lanceam paullatim desuescit*, hvilka ord deremot icke finnas i den 6 år tidigare utgifna tredje. Redan före denna tid hade i följd af 1664 års förordning¹⁾ morgongåfvan börjat att icke blott lysas eller utlofvas utan äfven gifvas på sjelfva bröllopsqvällen, och ett äldre år 1644 utfärdadt konungligt mandat hade dessutom till föga mer än dispositionsrätt under fortfarande enkostånd inskränkt eganderätten till morgongåfvogods, om hustrun öfverlefde mannen. Det högtidliga vapentaget förlorade härigenom sin egentliga betydelse och föll snart ur bruk, ehuru det ofvannämnda brefvet uttryckligen gifver tillkänna, att Kongl. Maj:t *intet vill hafva förändrat i morgongåfvo-stadfstelsen med glawen och witnen*²⁾. Bekräftelsen på domarens

¹⁾ Denna — se *SCHMEDEMAN, Justitia och Executions Ährnder* s. 391 — föreskrifver att hela bröllopsakten skall förrättas på en dag *anten Glawen brukas eller icke*; men om föreskriften i landsorterna så noga efterlevats, derom kan man hysa berättigadt tvifvel, då stadgandet redan år 1668 måste förnyas, men äfven då heter det *anten Glawen kastas eller icke*.

²⁾ Jfr *K. M:tz Stadga och Påbudh öfver åttskillige Oordningars afskaffande, inreetne vthi Adelige Samqvämber, Märgongåfvor och Kläde-*

spjut vid våra häradsrätter hade långt tidigare undergått en ej oväsentlig förändring. Fastespjuset (spessen) hade förlorat sin udd, kanske äfven sin betydelse, hvarföre något spjuttag vid fastas meddelande ej omnämnes af STIERNHÖÖK. Deremot har han sig väl bekant att, ehuru sådant på hans tid — d. v. s. då han utgaf sitt arbete eller 1672 — ej mera brukades, vitnena vid fastfarandet fordom plägat vidröra en *stång* till betecknande af kontraktets fullständiga afslutande¹). I slutet af 16:de och början af 17:de seklet förekommer också ordet *stångfällning* understundom i samma mening som skafffarande; men det torde vara lika svårt att uppgifva, när spjuset (*hasta scotacionis legalis*) utbyttts emot stången (*baculum*), som att med full säkerhet bestämma, när äfven denna sista förvirrade lemning af en urgammal rättssed alldeles upphörde. Att den fortlevvat längre i Götaländerne än i det öfre Sverige synes antagligt, men för säkert våga vi ej påyrka det, då vi saknat tillfälle att på det vidsträckta fält, som 17:de seklets fastebref och domböcker erbjuda, göra några grundligare undersökningar. I gårdabref, utgifna under nämnda sekels första hälft uti Småland, Öster- och Västergötland, möta ej sällan sådana uttryck som: *thesse tolv såtho i nemnden hylllo å (eller om) skaftet och äre här faste åth; uppstodhe herridznmndh och tingsskötte*, m. fl. dylika, hvilka alla syfta på detta bruk²). Ännu så sent som den 9 Maj 1666 meddelades i Varend fasta på Sunnaviks gård *med skötning och stångfällning efter denna landsorts lofliga sedvana*, ett tillägg, som

---

dräckter, gifven Stockholm d. 17 December 1644, hos STIERNMAN *Saml. af Kongl. Bref* etc. Del. II. Likasom de flesta andra den tidens försök att reglementera den enskilda sammanlefnaden är äfven detta "öfverflödsförbud" ett märkeligt bidrag till kännedomen om tidens seder och lif.

¹) *In signum perfecti jam contractus*, STIERNHÖÖK l. c. s. 235.

²) Af de fastebref, förf. varit i tillfälle att se, kan han med säkerhet påstå, att skaffarandet under första hälften af 17:de århundradet ännu brukats i följande Vestgötahärader; Bollebygd 1601, Kind 1602 och Redväg 1612; i Ydre härad af Östergötland 1620 samt i följande Småländska härader: Njudungens Vestra 1606, Norra Vedbo 1618 och Vestbo 1637. I samtida bref från t. ex. Närrike, Södermanland, Westmanland och Vermland har han deremot icke lyckats finna något på skaffarandets bruk syftande uttryck.

dock angifver att denna sed icke i allmänhet och kanske endast i Varend då brukats.¹⁾

Här kan med skäl framställas den frågan: Hafva i vårt land endast fastighetsöfverlåtelse stadfästas med s. k. vapentag, och är detta den enda bekräftelse med vapen som förekommit i vår lagskipning? Ett svar på denna fråga kan ej här lemnas; men att flera symboliska rättshandlingar, än syftande på vapeneden, än på vapentaget, här kunna uppsåras, våga vi sätta utom allt tvifvel. Huruvida den ed, som på mötet i Örebro år 1540 blef svuren af riksens råd, adeln och biskoparne på *Konung Gustafs blotta Swärdh*²⁾ bör anses såsom en förnyad trohetsed eller en med vapentaget öfverensstämmande bekräftelse af det vid mötet fattade beslutet, torde ännu vara omöjligt att afgöra, då detta factum står alldeles ensamt. Deremot saknas ej anledning att vår s. k. *könsed*, som aflades af en eller flera tolfter edgärdsmän, i äldre tider svurits med väpnad hand eller med hand å vapen. Våra lagböcker lemna visserligen här lika litet besked som om vapentaget vid *fäst*, och öfriga urkunder hafva ej heller — så vidt hitintills är känt — i detta fall kunnat meddela några upplysningar; men detta oakadt, ligger dock i själfva edens art och beskaffenhet en så tydlig öfverensstämmelse med andra gotiska folks på vapen aflagda eder, att redan denna nästan framtvingar ett sådant antagande. Vi behöfva ej heller gå så långt bort som till Longobarder, Alemanner och andra fjernare stamfränder för

¹⁾ HYLTEN-CAVALLIUS, Varend och Virdarne, II, s. 404. Ännu i slutet af förra seklet plögade i Vestergötland vid fastas meddelande häradsdomaren med en lång staf slå i domarebordet. (Upplysning lemnad af C. G. STYFFE efter berättelse från Kinne härad).

²⁾ STIERNEMANS Riksdagsbeslut III, s. 12. — Hvad denna ed beträffar, så synes NEIKTER (l. c. s. 16) vilja ställa den i samband med den äldre vapeneden, hvaremot GRUNDTVIG (l. c. 66 (25)) deri endast ser en annan form af den i Tyskland vanliga och egentligen krigiska trohetseden på svärdet, hvilken han afskiljer från den gamla vapeneden. Huruvida hans uppfattning är den rätta våga vi hvarken bejaka eller förneka. Men med kännedom af konung Gustafs vana att alltid använda det medel, han för tillfället ansåg bäst främja sitt syfte, kan det vara möjligt, att han, som väl kände sitt folks seder och bruk, kunnat för detta mindre vanliga fall anlita en gammal svensk, men ur bruk fallen bekräftelseform, som just i följd af sin ålder och ovanlighet borde för detta ovanliga fall ega en mera bindande kraft.

att finna dessa slående likheter. De kunna hemtas från våra närmaste grannar och brödrafolk. GRUNDTVIG anför tvenne efter jutsk lag på vapen aflagda könseder, den ena i staden Slesvig år 1548¹⁾, den andra i Haderslev år 1610, och den välbekanta *norska visan om Aslak Thordsson och skön Valborg* lemnar oss en fullständig skildring af den vapened²⁾, hvarmed herr Aslak, sjelf tolfte, betygade sin älskades oskuld. Är det sålunda möjligt att vår könsed ursprungligen varit en vapened, så bör dock äfven anmärkas att en viss likhet råder emellan det sätt, hvarpå edgärdsmännen ordnades vid könseden och fastemännen vid fastfarandet. Likasom för de sistnämnde skulle finnas en *forskilaman* (*proloquator*), så fordra några af våra lagar i vissa fall för hvarje afdelning edgärdsmän en *taki* (*fide jussor*), som väl ej deltog i sjelfva eden, men ansvarade för att denna skulle gångas, förestafvade densamma o. s. v.³⁾. Om nu sjelfva könseden i äldre tider svurits med väpnad hand eller aflagts på takens svärd, på domarens spjut eller på annat sätt veta vi icke, och måste lemna den närmare undersökningen häraf åt dem, som med grundligare insigter förena lättare tillgång till våra urkundssamlingar; men *det* tro vi oss för visso veta, att våra permebref och äldsta domböcker ännu icke sagt sitt sista ord i denna och hithörande frågor.

Innan dessa enkla bidrag till belysande af ett till vapen- taget hänförligt bruk i Sverige avslutas, torde det tillåtas, att

¹⁾ l. c. s. 60 och 61 (19 & 20).

²⁾ Sjelfva edgången beskrifves sålunda (GRUNDTVIG l. c. 59 (18).
Frem ginge elleve riddere gode,
vore klæd' i sabel og mård:
»Vi give lov med Aslak i dag
ihvor den lov skal gå».
Her Aslak lagde hånd på hæfte,
støtte ødden mod en sten:
»I dag så vil jeg eden sværge,
og det foruden al men».

Her Aslak lagde hånd på messebog,
og sværdet holdt han om fæste;
hos hannem svore hans rige frænder,
de gæveste og de bedste.

³⁾ Jfr. STJERNHÖÖK l. c. s. 108, och ÅKERMAN, *De vulgari probatione sacramentalique et testibus*, Upsaliæ 1673.

ännu en gång återkomma till det *våpnatak innan lögrëttu oc utann*, som omtalas i de norska lagarne. Vi hafva redan yttrat en förmodan att ett dubbelt vapentag der egt rum, domstolens och tingsmenighetens, och möjligen åsyftas båda, när lagarne och permebrefven omnämna bekräftelse *með fullu þingtaki*. Efter de upplysningar om rättens spjuttag i Sverige, som här meddelats, våga vi antaga, att det norska *våpnatak innan lögrëttu* varit med detta nära beslägtadt. Hvad åter angår tingsmenighetens, så om detta i Norge varit en högtidlig ceremoni, hvarmed tingen avslutats och der fälda domslut kollektivt bekräftats, torde den förklaring, som lemnas i *glossariet* till den Arne-Magnæanska upplagan af *Grågås*¹⁾ komma sanningen ganska nära. I sådant fall kunna vi icke såsom på detta vapentag tillämplig godkänna den till *vapenbraket* mera passande beskrifning, som DOLMER lemnat, och som SVENBJÖRN EGILSSON och ERIK JONSSON i sina ordböcker upptagit²⁾. Men om också mera *riksvigtiga beslut*, såsom antagandet af ny konung, nya lagar, o. s. v. kunnat fordra en sådan högtidlig och hvarje individ bindande bekräftelse; så är det väl knappast sannolikt att samma fordran gäلت äfven för de *enskilda domslut* af mera privaträttslig natur, hvilka såsom tingsskötning m. fl. stadfästats med *våpnatak innan lögrëttu oc utann*. Har här, såsom vi vågat antaga, ett dubbelt vapentag egt rum, och det förra eller tingsrättens varit snarlikt det här beskrifna *svenska*, så torde detta, som verkstälts å domarens spjut af häradets representanter (fastarne, nämnden), hafva inneburit den egentliga stadfästelsen, och måhända småningom gjort en ytterligare bekräftelse af menigheten öfverflödlig; men der denna lemnats eller till *våpnatak innan lögrëttu* äfven kommit ett *utann*, har detta — så synes det oss — allt för väl kunnat bestå deruti, att tingsmännen, så länge de ännu fingo bära vapen *»lustu sverðum á skjöldu til at vátta samþykki sitt oc jákvæði»* såsom SVENBJÖRN EGILSSON m. fl. antagit. Bevisen härför måste vi blifva skyldige, men tanken härfpå har framkallats af det dramatiska lif, de

¹⁾ Det heter der om vapentaget vid de norska tingen: *foripetas ad consensum suum indicandum arma tetigisse et ita jurasse, se novellas constitutiones, placitaque comitiorum probare et subire.*

²⁾ DOLMER, *Hird Skraa*, Kbhvn 1666 s. 9; SVENBJÖRN EGILSSON *Orðaregistr. till Fornm. Sögur*. XII. ERIK JONSSON, *Oldnordisk orðabog*, Kbhvn 1863. Jfr. GRUNDTVIG, l. c. s. 82 (41), not. 1.

svenska häradstingen företedde ännu så sent som i 17:de seklet, och det vädjande till tingsmenigheten, som ofta omtalas i domböckerna. Denna tillspordes icke sällan, och bekräftade understundom visserligen icke i dessa tider med vapen, men med *ropande och skriande* eller *öfverljudd ropande* domstolens beslut¹⁾, synnerligast då dessa gälde personlig frihet, tillbakavisande af ondt tal och äreröriga beskyllningar, tjenstebetyg åt häradets fogdar, skrivvare och länsmän²⁾, förböner till höga öfverheten för vid tinget dömde m. m.; och en bekräftelse af denna art, som ännu under 17:de seklets första hälft samvetsgrannt antecknades i domboken, tyckes icke hafva saknat en afgörande vikt. Om i detta menighetens deltagande i rättsförhandlingarna kan spåras en sista förvirrad lemning af ett äfven här brukadt *pingtak*, eller en kvarleva af den gamla sed *Tacitus* omtalar från Germanernes folkförsamlingar, tilltro vi oss icke att afgöra. Men återför man tanken från detta tingsmenighetens deltagande i rättsförhandlingarna i 17:de seklet till domarens ur *Landslagen* här ofvan anförda tillkännagifvande vid fastas meddelande: *ther æru tesse XII fasta åth oc wij ærom alle til witne ath thet ær a thinge laghlica giort*; så synes det icke vara osannolikt att äfven hos oss menigheten, sedan den ej mera fick slå på sina sköldar, genom *ropande* och *skriande* gifvit tillkänna att den hört och förnummit hvad inom rätten försiggått. Detta synes åtminstone förtjena att tagas i öfvervägande af våra kulturforskare och rättslärd, hvilka af den utmärkta vägledning professor GRUNDTVIG lemnat böra känna sig kraftigt uppfordrade, att fortsätta hans undersökningar och egna det intressanta och rika ämnet en närmare och för de särskilda nordiska länderna mera speciell utredning³⁾. Här som i så

¹⁾ Domböckerna för Kinds härad i Vestergötland öfverflöda af bevis härpå, och göra en bestämd åtskilnad på de starkare och svagare uttrycken af menighetens sympathier, hvilka i förhållande till *tingsropets* styrka inverkat på rättens *skriftliga* utlåtande.

²⁾ Dessa voro egentligen ett slags frejdebetyg, som äfven af andra inom häradet bosatte personer, synnerligast af frälse börd understundom begärdes. Ett sådant, utgifvet år 1500 af *Tinghållaren i Höfvers härad* (Häfverö skeppslag) för välbördig man Iwar Iwarsson, finnes bland LARS SPARRES *afskrifter i Riks-Archivet J. 6., s. 321* och är i flera afseenden märkeligt.

³⁾ Sedan denna lilla skrift redan var lemnad till trycket har förf. varit i tillfälle att taga närmare kändedom om en uppsats af professor

många andra fall äro medeltidens seder af största vigt, och ju mera man lyckas skingra det halfdunkel hvarur de framskymta, desto tryggare kunna forskningarna drifvas tillbaka in i forntiden, och framåt mot vår egen tid.

KONRAD MAURER uti tidskriften *Germania* 1871, Häft. 3, hvaruti denne utmärkte och med våra nordiska förhållanden så välbekante rättslärd meddelat sina åsigter om vapenedens och vapentagets inbördes förhållande. Mycket, som förut varit oklart, har derigenom kommit i bättre dager, men äfven Maurers förträffliga uppsats visar, att den mera speciella utredning af alla till vapeneden eller vapentaget hänförliga bruk här påyrkats torde vara af nöden innan sjelfva hufvudfrågan kan erhålla sin slutliga lösning.
